

УДК159.923.33

Уляна Богданівна МИХАЙЛИШИН,

кандидат психологічних наук, доцент, завідувача кафедрою психології
Ужгородського національного університету

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто ціннісні орієнтації як компонент структури особистості. Проаналізовано різні підходи до проблеми дослідження цінностей у вітчизняній та зарубіжній психології.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, особистість.

Ціннісні орієнтації – компонент структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, та являє собою серцевину свідомості, з огляду на яку особистість приймає рішення щодо важливих життєвих питань.

Вивчення сучасного стану проблеми цінностей свідчить про термінологічну і сутнісну неоднозначність вказаної категорії. У психологічних дослідженнях спостерігається взаємозаміна та недиференційованість понять «цінності», «ціннісні орієнтації», «установка», «спрямованість особистості», «позиція».

Цінності в психологічних дослідженнях співвідносяться з бажаннями, потребами та ідеалами. Цінності – це те, що людина особливо цінує в житті, навколишньому світі, людях, матеріальній і духовній культурі; це те, чому вона надає особливого значення [4, с. 502].

Дослідженнями цінностей у вітчизняній психології займалися Б. Г. Ананьєв, М. Й. Боришевський, З. С. Карпенко, С. Л. Рубінштейн, В. О. Ядов, Т. С. Яценко. Зокрема, Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн зазначають, що оволодіння системою цінностей тісно пов'язане із спрямованістю діяльності особистості. Дослідники вказують, що цінності, як одне з центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності й завдяки цій якості визначають широку мотивацію її поведінки та впливають на всі аспекти діяльності. З цього приводу С. Л. Рубінштейн зауважував, що в діяльності людини із задоволення безпосередніх суспільних потреб проявляється суспільна шкала цінностей. У задоволенні особистісних і індивідуальних потреб за посередництвом суспільно-корисної діяльності реалізується ставлення індивіда до суспільства і, відповідно, до самого себе як частинисоціуму [5, с. 615].

Досліджуючи феномен цінностей, М. Й. Боришевський стверджує, що це значною мірою проблема ставлення суб'єкта до об'єктивних матеріальних і духовних результатів людської діяльності. Він розглядає цінності як джерело розвитку саморегуляції поведінки суб'єкта, вказуючи, що «спрямованість саморегуляції поведінки особистості у значній мірі визначається змістом провідних цінностей» [1, с. 3].

Одним з найяскравіших представників вітчизняної психології у вивченні ціннісних орієнтацій є Д. О. Леонт'єв. Він відзначає, що індивідуальна ієрархія ціннісних орієнтацій, як правило, представляє собою послідовність досить добре розмежованих «блоків». Д. О. Леонт'єв наводить можливі угруповання цінностей, об'єднані в блоки на різних підставах, які являють собою свого роду полярні ціннісні системи. Зокрема, серед термінальних цінностей протиставляються: конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, друзі, сімейне життя) – абстрактні цінності (пізнання, розвиток, свобода, творчість); цінності професійної самореалізації (цікава робота, продуктивне життя, творчість, активна діяльна життя) – цінності особистого життя (здоров'я, любов, наявність друзів, розваги, сімейне життя); індивідуальні цінності (здоров'я, творчість, свобода, активне діяльна життя, розваги, впевненість у собі, матеріально забезпечене життя) – цінності міжособистісних відносин (наявність друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших); активні цінності (свобода, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота) – пасивні цінності (краса природи і мистецтва, впевненість у собі, пізнання, життєва мудрість).

Серед інструментальних цінностей Д. О. Леонт'єв виділяє наступні дихотомії: етичні цінності (чесність, непримиренність до недоліків) – цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність) – цінності професійної самореалізації

(відповідальність, ефективність у справах, тверда воля, старанність); індивідуалістичні цінності (високі запити, незалежність, тверда воля) – конформістські цінності (старанність, самоконтроль, відповідальність) – альтруїстичні цінності (терпимість, чуйність, широта поглядів); цінності самоствердження (високі запити, незалежність, непримиренність, сміливість, тверда воля) – цінності прийняття інших (терпимість, чуйність, широта поглядів); інтелектуальні цінності (освіченість, раціоналізм, самоконтроль)-цінності безпосередньо – емоційного світовідчуття (життєрадісність, чесність, чуйність) [2, с. 17].

Також слід відзначити, що Д. Леонт'єв виділяє три взаємоперехідні форми існування цінностей: суспільні ідеали, предметне втілення цих ідеалів в діяннях або творах конкретних людей і мотиваційні структури особистості («моделі належного»), які спонукають її до предметного втілення в своїй поведінці і діяльності громадських ціннісних ідеалів.

Особливого значення проблема цінностей набуває в дослідженнях академіка НАПН України Т. С. Яценко. Автор стверджує, що усвідомлювані й проголошені цінності не можуть повністю визначати поведінку людини в соціумі. При цьому зосереджує увагу на виявленні розбіжностей між тим, що людина свідомо декларує та результатами дій, які наявні всупереч декларованим цілям і цінностям [6, с. 57].

Уявлення про систему цінностей особистості як ієрархії її переконань набули поширення також в американській соціальній психології. Так, М. Рокіч визначає цінності як «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування краще з особистої чи соціальної точок зору, ніж протилежний або зворотний спосіб поведінки, або кінцева мета існування».

М. Рокіч розглядає цінності як абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов'язані з певним об'єктом або ситуацією, що виражають людські переконання про типи поведінки й актуальні цілі та не мають самостійної спонукальної сили. Згідно з його дослідженнями, цінності поділяються на дві групи: термінальні (визначають довготривалі перспективи життя та усталені норми поведінки, що будуються на соціально визначених еталонах) та інструментальні (характеризують засоби реалізації та досягнення термінальних цінностей).

У ряді досліджень поняття «ціннісні орієнтації особистості» по суті збігається з термінами, що характеризують мотиваційно-потребніснубо смислову сферу. Наприклад, А. Маслоу фактично не розділяє поняття «цінності», «потреби» і «мотиви». У теорії А. Маслоу групи цінностей утворюють вертикальну ієрархію. За його словами, потреби та цінності «представляють собою не дихотомію, а узгоджену ієрархію, тобто вони залежать один від одного» [3, с. 301]. А. Маслоу виділяє дві основні групи цінностей:

– Б-цінності (цінності буття) – вищі цінності, властиві людям, що схильні до самоактуалізації (істина, добро, краса, цілісність, подолання дихотомії, життєвість, унікальність, досконалість, повнота, справедливість, порядок, простота, легкість без зусилля та ін.);

– Д-цінності (дефіцієнтні цінності) – нижчі цінності, оскільки вони орієнтовані на задоволення певної фрустрованої потреби (мир, спокій, сон, відпочинок, залежність, безпека й т. д.).

Займаючи підлегле становище «Д-цінності» вибираються людьми «заради виживання», досягнення стану гомеостазу. Їх реалізація є «абсолютною необхідністю» і виступає передумовою «відчуття і функціонування» вищих «Б-цінностей», або «цінностей розвитку» [3, с. 303].

Таким чином, ціннісні орієнтації являють собою особливі психологічні утворення і є елементами структури особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Боришевський М. Й. Національні цінності у структурі громадянської свідомості та самосвідомості особистості // Ціннісні орієнтації у громадянському становленні особистості: наук.-метод. зб. Дрогобич: Відродження, 1998. 12 с.
2. Леонт'єв Д. А. Методика изучения ценностных ориентации. М.: Владос, 1992. 30 с.
3. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. М.: Смысл, 1999. 425 с.
4. Копорулина В. Н., Смирнова М. Н., Гордеева Н. О. Психологический словарь. 3-е изд., доп и перераб. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 585 с.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 1999. 720 с.

6. Яценко Т. С. Социально-психологическое обучение в подготовке будущих учителей. Киев: Вища шк., 1987. 110 с.

Одержано 06.02.2017

Рассмотраны ценностные ориентации как компонент структуры личности. Проанализированы различные подходы к проблеме исследования ценностей в отечественной и зарубежной психологии.

Ключевые слова: *ценности, ценностные ориентации, личность.*
